

LA FINA SENSIBILITAT LITÚRGICA DE JOAN MARAGALL

per RAFAEL M. BOFILL

L'esperit avantguardista de Catalunya —d'un avantguardisme que, però, no defuig en absolut el pes de la tradició i la solidesa que n'obté qualsevol idea avançada que hi recolzi— s'ha manifestat amb evidència al llarg de la història del nostre país, en un procés que es pot donar ja per començat cap als volts de l'any mil. Des d'aleshores n'hi ha prou mostres en el dret, l'organització social, la filosofia, les tendències polítiques, les formes estètiques, l'espiritualitat, i, en general, la manera d'entendre la vida i la persona humanes. Ja n'he parlat aquí prou vegades. Explícitament, amb una llista de mostres concretes, en la introducció al meu article *L'església catalana gòtica de nau única i la seva actualitat*,¹ que, endemés, té per tema un fet precís i evident d'aquest avantguardisme. Dos altres articles més s'adscriuen al mateix *Leitmotiv*, sempre, naturalment, cenyit aquí al marc de la litúrgia: *Els temples catalans gòtics i el simbolisme de la Jerusalem celestial*² i *La premonició gaudiniana respecte als criteris litúrgics del Concili Vaticà II*.³

Fins ara, però, els protagonistes n'han estat artífexs constructors del més solemne dels objectes litúrgics: el temple. Gent, doncs, familiaritzada amb l'Església, les seves necessitats i la seva normativa. En el cas concret de Gaudí, l'artífex —arquitecte i agençador d'espais litúrgics— cerca amb afany l'assessorament de persones competents, clergues, per a dreçar el pla teològic i pedagògic de la distribució i l'ornamentació dels edificis sagrats, estudia els textos oficials del Vaticà i *L'Année Liturgique* de dom Guéranger, el gran apòstol benedictí de la reforma litúrgica; lliurat finalment en cos i ànima al temple barceloní de la Sagrada Família, on treballa *gratis et amore*, no en té prou amb això: arriba a demanar públicament almoïna per a les obres d'aquesta catedral

1. *Miscel·lània litúrgica catalana*, II, Barcelona, 1983, p. 145.
2. *Id.*, III, Barcelona, 1984, p. 91-108.
3. *Id.*, IV, Barcelona, 1990, p. 82-100.

del nostre temps i en contribueix a les despeses amb els diners obtinguts en la venda dels seus béns personals.⁴

Al costat de Gaudí i d'altres arquitectes més o menys coetanis seus —Folguera, Bonet Garí, Bergós, Puig Boada— i d'artistes vinculats al moviment de renovació litúrgica nascut a favor de l'empenta cultural genèrica de la Renaixença, com el mestre Felip Pedrell, hi ha, i és ben lògic, tot un estol d'eclesiàstics, que té com a precursor el pare Claret, ja tan d'hora com ho fossin els anys centrals del segle XIX,⁵ i arriba fins als nostres mateixos dies a través dels bisbes Grau, Morgades, Campins i Torras, l'abat Sunyol, i sacerdots com Lluís Carreras, Higiní Anglès, Josep Gudiol, Manuel Trens, Frederic Clascar, Josep Tarré, Carles Cardó o Francesc Baldelló.⁶

Ara, però, i en el marc d'aquesta mateixa època encavalcada en els dos segles, vull fixar-me en un nom famós que no sols ningú no esmenta entre els liturgistes —senzillament, perquè fer-ho seria una aberració— sinó que tampoc no cabria entre els seus col·legues decantats al tema religiós, com Verdaguer o Collell, sacerdots, o bé, ja molt més prop nostre, Bertran i Oriola. Al·ludeixo al poeta Joan Maragall, i me'n dona ocasió un text seu no pas poètic precisament: un dels seus articles periòdics, «La Iglésia cremada»,⁷ publicat, amb moltes modificacions, a *La Veu de Catalunya* (18.12.1909). Escrit, com dos articles més, a conseqüència dels fets coneguts com la Setmana Tràgica, del juliol anterior, l'esperit cristià que alena en tota l'obra maragalliana va fer nosa a les autoritats: d'això, les modificacions, i el refús d'un dels altres dos articles, «La ciutat del perdó», que no aparegué fins vint-i-tres anys més tard!⁸

Ni per professió ni per predomini temàtic, Maragall no fou allò que podríem dir un poeta religiós. Més ben dit: potser precisament perquè no era cap, diguem-ne, «professional» i perquè la temàtica religiosa no apareix, almenys de manera explícita, massa sovint en la seva obra, el sentim esperit cristià per essència, per naturalesa, no pas per adopció o tradició. I, encara: si ens fixem bé en els seus textos hi trobarem prou vegades tocs d'heterodòxia, sentirem que el seu cristianisme defuig, bé que a la quieta, la coacció d'un enquadrament oficial. No és Carles Riba,

4. J. PUIG BOADA, *El Temple de la Sagrada Família*, Barcelona, 1929, p. 14, 203 i s., 212 i ss.; C. MARTINELL, *Gaudí i la Sagrada Família, comentada per ell mateix*, Barcelona, 1951, p. 38 i s., 45 i s., 77; J. BERGÓS, *Gaudí, l'home i l'obra*, Barcelona, 1954, p. 49 i s., 124.

5. J. M. FABREGA, «El claretianisme del Dr. Carles Cardó», a *Miscel·lània Carles Cardó*, Barcelona, 1963, p. 37-44.

6. M. TRENS, «Liturgista de primera hora», a *Miscel·lània Carles Cardó*, Barcelona, 1963, p. 83-86.

7. J. MARAGALL, *Elogi de la paraula i altres assaigs*, a cura de F. Vallverdú, Barcelona, 1978; aquí, i onsevulla que s'escaigui, mantinc els textos i les referències com apareixen a les edicions esmentades.

8. Vg., per a tot això, J. BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica*, Barcelona, 1965. També MARAGALL, *op. cit.*, p. 187-193, 199-205.

sens dubte, però tampoc no és Jacint Verdaguer. Aleshores, prou contemporanis pertanyents al seu mateix estament podien ésser catòlics com podien usar botins o copalta;⁹ Maragall, en canvi, era cristià per temperament, i la singularitat del seu cas fou que en ell l'essència coincidí amb la moda.

Visqué, sens dubte, en unes circumstàncies personals de privilegi, com ell mateix reconeix,¹⁰ però això, en lloc d'envanir-lo, en lloc de sentir-ho normal i merescut, el mou a donar-ne contínuament gràcies a Déu; no cau mai en el desagraïment de l'oblit, tan comú en aquells que no han conegut la necessitat insatisfeta i, per això mateix, per manca de contrast, no senten prou plenament el benestar dels benestants. Les seves darreres paraules —«Quina mort més dolça, Déu meu!»— són, en l'hora suprema, el testimoni final de la seva incessant acció de gràcies.

Endemés, però, de l'esmentat regust heterodox, tan comú a grans esperits cristians —la història de Francesc d'Assís, per exemple, demostra l'ínfima distància que, a vegades, separa el sant de l'heretge—, i endemés d'aquesta gratitud contínua per una plenitud que ell considera gratuïta, dues altres particularitats demostren la religiositat vital de Maragall, tan omnipresent que la sentim més aviat percebuda que no evidenciada.

Una és la seva sensibilitat panteïsta, que, immergint-lo en la bellesa de la creació, el du a estimar Déu i a sentir-se'n estimat. Per aquesta actitud reverent, els conceptes que de prop o de lluny poden vincular-se a la divinitat —Naturalesa, Amor, Bellesa, Cel, Univers, Creació, Visió, Diví, Únic, Esperit— apareixen escrits prou vegades en majúscula als seus textos; i aquesta inclinació hi esdevé norma en la nomenclatura litúrgica: Missa, Sacrifici, Pa, Vi, Hòstia, Sant Misteri, Professó, Calze, Sang, Creu, Comunió, Custòdia.

I en una altra manera de fer pot besllumar-se la mena de religiositat de Maragall: «Resignem-nos a no entendre», escriu una vegada,¹¹ conformitat que també, però, traspua un xic arreu, i on crec que es pot entreveure no una submissió servil, irracional, sinó una explicació racionalment relativa de tantes coses que no poden encaixar en la rigidesa dels enquadraments oficials. Vinculat al Modernisme, tampoc en el camp de les idees estètiques no n'està mai, d'enquadrat: això serà pels noucentistes, que en la persona de Gaudí es mofaven de la seva indecisa i eterna insatisfacció, del canvi permanent, d'una manera de ser que, ben al contrari, tan estimat el féu de Maragall, també objecte de les crítiques del nou corrent estètic.¹²

9. Vg. precisament en J. MARAGALL, *Poesies*, vol. I de les «Obres completes», Barcelona, 1929, p. 227 i s., un violent atac del poeta contra aquest «monument de mal gust», com ell mateix l'hi anomena.

10. Vg. MARAGALL, *Elogi de la paraula i altres assaigs*, p. 29 i s.

11. «Nietzsche», *L'Avenç*, Barcelona, 15.7.1893, 2ª època, v, p. 195-197; article publicat sota el pseudònim Panphylos.

12. J. MARAGALL, *Trià*, Girona, 1909, p. 59; E. CASANELLES, *Nueva visión de Gaudí*, Barcelona, 1965, p. 77 i ss., 88 i ss.

Joan Maragall, doncs, no és un clergue, ni tampoc cap artista vinculat al culte per l'execució d'obres d'art sacre, ni amb propietat pot ésser anomenat «poeta religiós», almenys no en l'accepció normal d'aquest concepte. El seu vincle amb l'Església és el d'un fidel cristià de la seva època i del seu estament. Un burgès cristià, però, d'un cristianisme interior gens aburgestat, bé que el formulisme igualitari de les pràctiques externes pogués fer-ho creure altrament als que no miraven més endins. I aquesta és potser la causa d'unes idees que podrien permetre d'incloure Maragall entre els nombrosos premonitors que a Catalunya, prou abans que en molts altres països moderns, predicaren els criteris litúrgics que en el millor dels casos el Vaticà no començaria d'aplicar normativament almenys fins al cap de mig segle. I és que, al marge de la vinculació d'aquest fenomen a una sensibilitat individual peculiar, l'abundor i la diversitat d'aquests avantguardistes —bé que amb majoria eclesiàstica, naturalment— refermen la realitat manifestada aquí al principi del text: la bona disposició constant de la terra catalana a l'avantguardisme en qualsevulla de les seves formes.

Tornem ara al text motiu d'aquestes ratlles, «La Iglésia cremada», i analitzem-hi la càrrega de racionalitat litúrgica inclosa, ara que els trets besllumats en el cristianisme de Maragall poden ésser-nos-hi una introducció adient.

L'article, realment, «contrastava amb la immensa majoria dels escrits dels catòlics d'aquella època», i l'autor «se'ns mostra meravellós i solitari enmig del mar de mediocritat i retòrica de les reaccions catòliques davant la persecució religiosa de la Setmana Tràgica». ¹³ El poeta oeix missa en una església destruïda pel foc revolucionari que ell sent purificador perquè li ha deixat un temple pobre, auster, reduït a l'essència, un àmbit on l'eliminació de superfluïtats, la intempèrie i tota la incòmoda nuesa d'una ruïna fan sentir més propers que mai el Crist i els que pel «dolor» l'encarnen, els «dolents», els incendiaris en definitiva. ¹⁴

Aquesta nuesa i el record encara viu de la irrupció dels perseguidors duen les reflexions de l'autor a l'Església de les catacumbes, en una tendència lògica de qualsevol renovellament, que es donarà també en el Concili Vaticà II. Aleshores, en un dels seus arrauxaments heterodoxos, que al final de l'article fruitarà l'enginyós però etimològicament just paral·lelisme dolor/dolents, Maragall veu aquesta cristiandat jove —més prop del Crist i dels Apòstols en el temps i en la genuïtat d'una actuació no deformada per les transformacions pròpies de tot envelliment— encarnada en els incendiaris, i destaca la «semblança que les sectes antisocials tenen amb la primitiva Iglésia cristiana: s'hi assemblen en que

13. BENET, *op. cit.*, p. 204.

14. Maragall, burgès, no per aquesta condició deixà de reconèixer, com corresponia a la seva equanimitat, la part de culpa de la burgesia catalana en els fets de la Setmana Tràgica.

invoquen com ideal un estat d'humanitat més perfecte; en que en nom d'ell abominen dels satisfets amb l'ordre establert; en que treballen sobretot entre els pobres, els ignorants i els desesperats; i en que els seus apòstols i seguidors saben morir quan convé amb la serenitat i fins amb l'alegria dels màrtirs». ¹⁵ I així era considerat veritablement el primitiu cristianisme: una secta, realment antisocial, bé que no en el sentit pejoratiu de la qualificació sinó en l'estrictament etimològic, per tal com s'enfrontava a l'ordre establert.

Aleshores, sobre aquesta base de tot renovellament, el retorn als orígens, Maragall va descabdellant una sèrie d'afanys que ben sovint concorden al peu de la lletra amb els criteris i les normes que cinquanta-quatre anys després, quasi dia per dia, el Concili Vaticà II formularia en la Constitució sobre Sagrada Litúrgia (4.12.1963).

Per a fer-ho, es val d'una ficció —la d'uns incendiaris iconoclastes que inconscientment destrueixen per a purificar— i de la seva pròpia solidesa cristiana, manifestada en uns indiscutibles raonaments teològics, evangèlics i morals, d'on forçosament, per la senzilla però lògica i profunda conseqüència que només la crosta de la rutinària mandra de pensar pot reprimir, han de sortir uns principis d'actuació litúrgica premonitoris dels que, incomprendiblement, tardarien encara més de mig segle a esdevenir oficials i en un país com el nostre, sempre sotjat per la incultura, fins i tot farien suspectes els seus propugnadors. ¹⁶

Maragall veu molt clarament que els diversos defectes específics que exigeix un renovellament del culte reconeixen una causa comuna, genèrica i principal: la comunicació que allunya múturement la clerecia i els fidels.

Sempre m'ha semblat que la Iglésia patia per manca de divulgació de la paraula sagrada. Jo no en sóc doctor i no sé per què les coses s'hi fan com s'hi fan, ni tampoc puc dir exactament com podrien fer-s'hi d'altra manera; però quan veig el modo com estan en el temple la major part de la gent, el modo com oeixen missa, la seva passivitat, davant la tremenda energia del Sacrifici d'Amor que en l'altar se celebra, la seva ignorància de les paraules sublimes que en ell són dites, i la consegüent distracció o ensopiment que s'apodera d'ells mentres davant seu està passant la cosa més forta i més interessant d'aquest món i de l'altre, no puc menys de pensar: 'Déu meu! quanta sublimitat en va, quanta energia ineficaç, quanta riquesa perduda!' La baranella del

15. És indubtable que Maragall escriu aquestes ratlles pensant en l'anarquisme, i que en els darrers mots hi ha el record de Ferrer i Guàrdia i el seu afusellament dos mesos abans, barrabassada que l'article del poeta esmentat suava i refusat, «La ciutat del perdó», pretenia evitar. La injustícia d'aquesta execució i l'enrenou internacional que va seguir-hi demostren l'abast de la clarividència de Maragall, que aquí, naturalment, ceneixo al marc de la litúrgia. Vg. també, sobre tot això, BENET, *op. cit.*, i R. OLIVAR, *Prat de la Riba*, Barcelona, 1964, p. 218-222.

16. El qualificatiu que amb menyspreu se'ls donava era, precisament, «La Secta». Vg. TRENS, *op. cit.*, p. 83.

presbiteri se'm figura espessíssima muralla que no deixa passar ni una espurna d'aquell foc sagrat, ni un raig de la resplendor del Sant Misteri que en l'altar flameja i brilla. Tot allò que es féu i que es digué per redempció de les gents, per a edificació de les ànimes, passa allí, lluny de les gents, incomunicat al seu sentit, mut per les ànimes. Jo prou sé que tots els cristians tenen obligació de saber-ho lo que allí passa, que algun dia els hi ha sigut ensenyat, i que se'ls reclama una adhesió íntima i tota d'una peça a tot lo que el sacerdot diu de baix, o en veu alta (però sempre en llatí, és a dir, sempre incomprens en el moment per gairebé tots), però també veig que la gent ha oblidat aquella remota ensenyança, que només sap molt per alt lo que allí passa, i que aquesta adhesió íntima i passiva a les paraules i als fets del sacerdot, no es pot sostenir sense un estímul present i constantment renovat, perquè requeriria una finesa espiritual o un fervor místic que no pot suposar-se ni exigir-se sinó en algunes ànimes rares i escollides, i que els llibres devocionaris que solen posar-se en mans de la gent —que saben llegir— s'ha de confessar que no basten a promoure'l, i fins cal dir que més aviat l'adormen o l'extravien.

Immediatament, però, intueix les solucions, que en conjunt responen als resultats establerts cinquanta-quatre anys després¹⁷ per la tasca de les Congregacions generals i la Comissió Conciliar de Litúrgia i, en definitiva, per la votació dels Pares:

[...] jo estic ben cert que si el sacerdot digués en alta veu i ben comprensible per tothom els salms fortíssims del començament i la gent en alta veu i en la seva llengua natural hi haguessin de respondre; i si fossin llegides, cridades, al poble les paraules de foc de les Epístoles de sant Pau, que es poden ben dir adreçades a tots els homes de tots els temps; si fos anunciat cada dia a la gent l'Evangelí en la divina simplicitat dels seus passatges; si el sacerdot oferís l'incruent Sacrifici pels fidels de modo que ells ho sentissin; si els mostrés el Pa i el Vi tremolant i fent-los tremolar de l'inagotable sentit de les paraules que en fan el Cos i la Sang de Déu, i tothom consumés amb ell el sacrifici, i la Comunió ho fos en tot el sentit de la paraula [...] ah! ja n'estic ben cert que la gent no es distraurien ni s'adormirien; ja n'estic ben cert que per cada u fóra aquella l'hora de més forta activitat espiritual del dia o la setmana, ja n'estic ben cert que «la gent que van a Missa» serien en tota cosa ben diferents de lo que són ara; i també estic cert que molts que ara «ja» no hi van «encara» hi anirien, i sempre hi anirien, i el Crist regnaria d'altre modo entre els homes.

L'objectiu predominant del renovellament, l'*actuosa participatio*, és, evident arreu, en Maragall com en la Constitució *Sacrosanctum Conci-*

17. Cinquant-vuit en el cas concret de la celebració eucarística totalment en català (1967).

lium o en qualsevol document que s'hi refereixi, que pel seu caràcter essencial la repeteixen dotzenes de vegades.

Aquestes solucions de Maragall ressonen en quasi una tercera part dels paràgrafs del capítol I de la Constitució sobre Sagrada Litúrgia (*De principiis generalibus ad sacram Liturgiam instaurandam atque fovendam*), en més de la meitat dels del capítol II (*De Sacrosancto Eucharistiae Mysterior*), i en alguns dels pertanyents als capítols III, IV i VII (*De ceteris Sacramentis et de Sacramentalibus; De Officio Divino; De arte sacra deque sacra supellectile*). No cal dir que tot i el seu caire lògicament més pràctic, o potser precisament per això mateix, també la *Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia recte ordinandam* (26.9.1964) concorda prou sovint amb els criteris de Maragall.

I en aquest cas, l'esperit finament analític de tot poeta que de debò ho sigui, aquí el de Maragall, no es limita a exposar el fruit de les seves anàlisis i les conseqüències lògiques que n'obté, com pugui estar fent jo ara mateix, mentre ho comento amb més o menys fredor. Ell ho sent, ho viu amb plenitud. Com jo ara, escriu també un article, però, ja ho hem vist, sobre «la cosa més forta i més interessant d'aquest món i de l'altre». El fet, realment, s'ho val: «Jo mai havia oït una Missa com aquella». Això darrer ho diu ja per segona vegada, però la impressió rebuda és tan intensa que encara hi tornarà, i ho arrodonirà hiperbòlicament: «[...] puc dir que mai havia oït Missa. No ho sabem, no ho sabem lo que és això; i potser la major part dels cristians en n'anem d'aquest món sense haver conegut encara a Crist».

I no parlem ja —perquè ja no ens pertoca, i perquè un article no és un llibre, i ho fóra, ben cert, si encara anéssim descabdellant-ne la troca— dels conceptes de teologia moral que Maragall fa conèixer aquí amb allò que a dreta llei podríem anomenar «la seva» pastoral litúrgica, amb el mèrit addicional que li suposa el fet d'haver-hi preformat «la nostra», o, millor dit encara, «la de tots».

En començar, he parlat de l'avantguardisme català i dels seus avantguardistes. Maragall en fou en molts aspectes, però potser ningú no havia pensat mai que ho hagués estat en un camp tan concret i en aparença —sols en aparença: crec haver-ho deixat clar— tan enfora del seu «ofici». Jo, tampoc; fins que amb detenció no vaig haver llegit aquest article, i em va semblar que li havia de fer justícia. No pas perquè Maragall vagi mancat de mereixements reconeguts, ben al contrari. Però la seva senzillesa no hi donava importància; o, si ho feia, de la seva autèntica religiositat, la permanent acció de gràcies, brollaven expressions tan corprendorament subtils com aquesta: «Semblo ésser molt més de lo que sóc, i tot lo que sóc m'ha sigut donat de gràcia: i beneficio, a més

d'aquest do, d'aquella apariència. Senyor, Senyor, teniu-me en la vostra mà, i pugui almenys mon agraïment servir-me digne dels vostres beneficis!¹⁸ He volgut fer justícia a tot aquest afany d'esborrament. I la justícia, sempre equitativa, ho deu ser encara més si, com tot aquest afany maragallà, ho és meticulosament, subtilment. Per això penso que ningú no considerarà massa rebuscades les meves inferències.

18. MARAGALL, *Elogi de la paraula i altres assaigs*, p. 30.